

AUGUSTIUPPRORET 1943

Augustiupproret den 29 augusti 1943 och den 29 augusti 1943 såg den danska regeringen, riksdagen och kungamakten upphöra att fungera, varefter den tyska ockupationsmakten införde undantagstillstånd. Dagen kallas ofta "*brytningen med ockupationsmakten*" och anses av vissa vara slutet på förhandlings- och samarbetspolitiken.

Orsaker och förspel

Orsakerna till händelserna den 29 augusti 1943 finns både inom och utanför Danmarks gränser. De utrikespolitiska orsakerna finns på slagfälten vid östfronten och Medelhavsfronten, där Tyskland drabbades av en rad allvarliga bakslag under sommaren 1943. Dessutom kom det politiska nederlaget när, som en följd av de västallierades framryckning, Hitlers allierade, den italienske diktatorn Mussolini, avsattes den 24 juli 1943. De stora politiska händelserna påverkade stämningen i Danmark. I hela landet spreds en – som det visade sig – felaktig uppfattning att kriget snart skulle vara över, och denna uppfattning närde den danska befolkningens önskan att trotsa ockupationsmakten. Sabotageaktiviteten ökade kraftigt i juli. Målen var företag som arbetade för eller levererade till ockupationsmakten, men i allt högre grad även järnvägarna när tågen gick med förnödenheter till Tyskland. Sabotageaktioner i flera större provinsiella städer, där Odense och Esbjerg var de mest drabbade, gav upphov till lokala tyska krav på utgångsförbud, vilket i sin tur ledde till strejker och gatubräk där danskar hamnade i slagsmål med tyska Wehrmacht-soldater. Samtidigt eldade motståndsrörelsen på händelserna med ytterligare sabotage och krav på förlängda strejker. Upprorsliknande förhållanden närmade sig i flera städer. Den danska regeringen pressades av ockupationsmakten att ägna all sin prestige åt att stoppa oroligheterna. Även med stöd från fackföreningsledningen och arbetsgivarna var det dock inte tillräckligt möjligt att skapa fred och ordning i de oroliga städerna.

Tyskt ultimatum avvisades

Mot slutet av augusti blev det för mycket för Hitler, som kallade tillbaka sin riksfullmäktigare i Danmark, Werner Best (1903–1989), för en hård tillrättavisning. Best skickades tillbaka till Köpenhamn med ett ultimatum dikterat av Hitler, som bland annat krävde att den danska regeringen skulle utlysa undantagstillstånd, förbjuda strejker och sammankomster, införa utgångsförbud, snabba specialdomstolar och dödsstraff för sabotage. Partierna bakom koalitionsregeringen avvisade kraven, som regeringen böjde sig för. Det danska svaret på fullmaktsbudet var därför ett nej. Regeringen, riksdagen och kungen upphörde att utföra sina respektive funktioner. De slutade fungera, så att säga.

Militärt undantagstillstånd

Den tyska reaktionen på det danska avslaget var införandet av undantagstillstånd med de åtgärder som den danska regeringen hade avvisat. På morgonen den 29 augusti 1943 avväpnades det danska försvaret av den tyska Wehrmacht under strider som kostade 23 danska och 5 tyska soldater livet. Delar av flottan sänktes av besättningen eller försökte segla till Sverige, så att fartygen inte skulle falla i tyskarnas händer. Dock togs majoriteten över av den tyska flottan. Det militära undantagstillståndet ansågs vara en allvarlig förvärring av ockupationssituationen i Danmark och antydde att Danmark nu borde utsättas för de strängare ockupationsvillkor som rådde i andra länder. Ockupationsmakten valde dock att avskaffa undantagstillståndet sex veckor senare. Den danska regeringen, riksdagen och kungen avstod dock från att återgå till sina respektive funktioner. På uppdrag av den danska staten fortsatte de ständiga sekreterarna i ministerierna den fortsatta statsförvaltningen, men nu utan formellt politiskt ledarskap.

Samtida bedömning av upproret

Vid den tiden hyllades den 29 augusti av motståndsrörelsen som en stor seger för motståndets synsätt. Politiker, å andra sidan, såg händelserna som ledde till regeringens avgång som resultatet av en farlig äventyrlig politik driven av antidemokratiska och systemförstörande krafter som i slutändan kunde leda till en slutlig olycka för landet och folket.

Eftervärldens bedömning av upproret

Eftervärlden har firat dagen som en nationell helgdag, där Danmarks ställning blev tydlig och landet ställdes på de allierades sida under världskriget. Eftervärldens syn har förstas påverkats av att konsekvenserna för landet och dess folk trots allt var mildare än vad man kunde frukta vid situationen 1943. Historiker, ledda av Hans Kirchhoff (1933–2023), har sett den 29 augusti 1943 som ett folkligt uppror mot förhandlings- och samarbetspolitiken. Å andra sidan har andra historiker påpekat att slagorden under vilka strejkerna och upploppen ägde rum inte riktades mot politikerna, utan snarare entydigt mot tyskarna. Som ofta är fallet fanns det inte nödvändigtvis någon överensstämmelse mellan avsikt och resultat. Avsikten hos den stora majoritet som aktiverades i sommarens upplopp var därför att protestera mot hela ockupationsmaktens närvaro. Resultatet blev att förhandlings- och samarbetspolitiken föll. Det är säkert att de flesta motståndskämpar ville att samarbetspolitiken skulle upphöra, men detta har knappast varit majoritetens önskan, som gynnats av resultaten och skyddet av sin livsstil genom samarbetspolitiken